

Die uw jeugd vernieuwt als die van een arend

De Reformatie

Weekblad tot ontwikkeling van het gereformeerde leven

Kerk en belevingswereld

Hoe praten we met een ongelovige over wat het evangelie zeggen wil? Hoe kom je bij hem binnen? Over die vraag hadden we het de vorige week, naar aanleiding van twee boeken van de hervormde Inwendige Zendingsbond IZB. Die vraag speelt niet alleen wanneer we spreken naar buiten. Ook wanneer we preken voor kerkleden en in de opvoeding van onze kinderen het geloof willen doorgeven, dringt de vraag zich op of de blijde boodschap en wat die betekent wel echt landen in hun leven.

G.J. van Middelkoop ■

In dit nummer

<i>Kerkelijk leven</i> - G.J. van Middelkoop Kerk en belevingswereld	409
<i>Meditatief</i> - A.J. Mol Ik zie, ik zie...	413
<i>Wandelen met God</i> - O. W. Bouwsma Sabbatical	414
<i>Kerk in orde</i> - P.T. Pel Rijksbijdrage voor Kampen? (2)	416
<i>Achtergronden</i> - H. Veldman Van rechzinnig tot vrijzinnig (1)	419
<i>Boekbesprekning</i> - J. van der Steeg The flame of the world	424
<i>Persberichten, Uit de kerken</i>	415, 425

Het moet heel anders met de kerk

In de boeken *Uitgedaagd door de tijd* en *Om de verstaanbaarheid* is de Hervormde Bond voor Inwendige Zending op Gereformeerde Grondslag IZB op zoek naar nieuwe vormen om het evangelie te brengen aan mensen die de dingen anders beleven dan vroegere generaties. Vorige week keken we naar wat drs. W. Dekker daarover schreef. Volgens hem moeten we tegenwoordig andere accenten leggen. De boodschap moet nieuwe spitsen krijgen. Vandaag de vraag hoe we in onze tijd en cultuur kerk zouden moeten zijn.

In *Uitgedaagd* schreef dr. H. de Leede daar een gedreven hoofdstuk over. Hij is ervan overtuigd, dat ingrijpende veranderingen in ons Nederlandse kerkelijke leven noodzakelijk en onontkoombaar zijn. We zijn in een radicaal andere fase van de kerkgeschiedenis terecht gekomen en het moet echt anders dan de laatste vier eeuwen.

De kerk neemt volgens hem altijd een gestalte aan die herkenbaar is in de culturele context

van de eigen tijd. Dat was zo met de rooms-katholieke volkskerk en haar hiërarchische opzet, de protestantse volkskerk die presbyteriaal-synodaal geordend was en de (neo-)calvinistische belijdeniskerken. Maar deze traditionele vormen zijn niet langer toereikend voor de uitdagingen van vandaag. Het volk is uit de volkskerken verdwenen. Gezag wordt door geëmancipeerde mensen niet meer geaccepteerd. In het denken van velen speelt God geen rol meer. De kerken hebben weinig meer te zeggen over het leven. Volgens De Leede is het zo, dat de (neo-)calvinistische belijdeniskerken - de GKN, GKV en een deel van de CGK - nu hun emancipatie voltooid is en het culturele isolement wegvalt, worstelen met hun identiteit. Hij heeft het sterke vermoeden dat dit type kerk zijn tijd heeft gehad. Al met al hebben zowel de volkskerken als de belijdeniskerken hun kracht verloren. Zeker wanneer het om hun missionaire roeping gaat, waarbij zij herkenbaar moeten spreken in een tijd waarin de mensen zo anders worden.

De missionaire uitdaging

Als we deze ándere mensen echt willen aanspreken, moeten we aanvaarden en recht doen aan hun verlangen om zichzelf te mogen zijn en zelf hun eigen leven te mogen bepalen. Vanuit het bijbelse zicht op de mens als een uniek schepsel en als door God geroepene moeten we aansluiting zoeken bij dat verlangen. Wanneer we het verhaal van het evangelie brengen, moet dat op het sùbject gericht zijn en betekenis hebben voor het levensverhaal van de hoorder. De huidige vormen van kerkzijn en de manieren waarop we het evangelie overdragen, zijn geen passende instrumenten daarvoor. Onderrichten van bovenaf, inleiden in een voorgegeven traditie - die dingen werken niet meer. Leren geloven volgens bepaalde waarden is uit. Dat is immers naar binnen gericht, terwijl de kerk juist naar buiten gericht moet zijn; apostolisch, missionair.

Hoe moeten we dat zien? God komt met zijn heil in onze werkelijkheid en de kerk heeft daarbij een óndergeschikte, dienende rol. Ze moet anders tegen zichzelf gaan aankijken: het gaat niet om haar, maar om het Koninkrijk.

hoe moeten we kerk zijn in onze tijd en cultuur?

Dát is het wat God in deze wereld tot stand wil brengen. De gedachte dat er alleen heil is in de kerk, moeten we laten varen. God is niet alleen actief in en vanuit de kerk. Niet alleen wie bij de christelijke kerk behoren hebben de waarheid en het heil. God is ook in andere godsdiensten werkzaam, en evengoed in de schepping en in de geschiedenis. Het wezen van de kerk ligt in haar dienst aan het evangelie van het Koninkrijk. In de missionaire situatie van

de postmoderne tijd gaat het erom, dat mensen de werkelijkheid van hun leven en van de wereld ánders gaan lezen en God daarin gaan opmerken. En de kerk moet de hoorders daarbij helpen. In de prediking moet zij hun laten zien, wat de werkelijkheid van hun leven is in het licht van het evangelie. En dat met het oog op verandering, dat wil zeggen een doorbraak van het Koninkrijk van God in bekering, verzoening en vertroosting.

Daarvoor moet de prediking de grote woorden van de Bijbel en de christelijke traditie opnieuw formuleren en de betekenis ervan laten zien voor de eigentijdse levenswerkelijkheid. De leden van de gemeente het nodige meegeven om ook in het publieke debat te spreken over de aanwezigheid van God en het heil dat Hij wil brengen. En binnen de kerk moet op huis-

wat betekenen de bijbelse woorden voor de werkelijkheid van ons leven vandaag?

bezoek en catechisatie doorgesproken worden over wat het betekent te leven voor Gods aangezicht in alles wat er gebeurt. Waar het op aan komt, welke keuzen je moet maken, hoe je zo kunt leven dat het past bij het Koninkrijk van God. Dit alles niet in een communicatie waarin met gezag van bovenaf gesproken wordt, maar in een dialoog met de autonome en mondige hoorder, waarbij de kerk zich dienstbaar opstelt. Tot zover het nogal radicale 'denkexperiment' van De Leede in *Uitgedaagd door de tijd*.

Toch nog een volkskerk?

In *Om de verstaanbaarheid* wordt wat minder bevolgen geredeneerd. Er worden nu vraagtekens geplaatst achter de bewering dat de oude gestalten van de kerk hun tijd hebben gehad. Nu wordt meer gepleit voor een goed door-dachte vernieuwing van de traditionele gestalten dan dat iets heel anders wordt gezocht. Zo voert de Delfshavense predikant ds. P.L. de Jong een pleidooi voor een volkskerk in nieuwe gedaante. Hij wil vasthouden aan de gedachte, dat de gemeente van Christus een geméngde gemeenschap is. Rond een kern van gelovigen en ingewijden is er een brede kring van gedoopten en niet-gedoopten, van twijfelaars en zoekers, soms heel betrokken en meelevend, vaak ook vrijblijvend en op afstand. De gemeente moet volgens hem niet versmallen tot een kring van gelovige intimi, tot een gesloten kerktype van 'belijdenisgetrouwen' (gereformeerde gezindte), 'kinderen Gods' (evangelische gemeenten) of 'religieus gelijkgezinden' (SoW-gemeenten). Zij moet een principieel open en laagdrempelige gemeenschap blijven met vloeiende grenzen, vervuld van oud-her-

vormd geduld, verlangen en verwachting, betrokken en kritisch naar de samenleving.

Toch preken!

Het moet wel heel anders in de kerk, maar de preek moet blijven. Zij is onopgeefbaar voor protestanten, schrijft dr. De Leede in *Om de verstaanbaarheid*. Wel is het zo, dat de autonome mens geen gezag wil aanvaarden, maar mondig en zelfbewust zelf zijn weg wil zoeken. En de communicatie door middel van woorden moet het afleggen tegen andere vormen. Toch moeten we de preek niet afschaffen. De protestantse spiritualiteit hangt aan het levende Woord. Het gaat haar immers om de rechte kennis van God, een leven in de vreze des Heren en de heiliging van zijn Naam in deze wereld. De levende God openbaart zich vandaag, wanneer bij de uitleg van de Schriften zijn Woord opengaat. Dan spreekt God zelf. De preek wil de hoorder ook brengen tot de rechte zelfkennis, tot verootmoediging en omkeer. De prediking verheldert ons bestaan, zet het in het licht en confronteert ons met het besef dat wij in onszelf verloren mensen zijn.

De prediking legt daarbij niet alleen de Schrift uit, maar geeft ons ook het juiste zicht op ons leven, dat een leven mag zijn voor Gods aangezicht. Met al onze levensvragen luisteren wij naar de Schriften met de bede dat God ze voor ons opent. Zo is de prediking tegelijk een 'uitleg van ons leven'. Gods Woord en ons leven worden op elkaar betrokken. Dat vraagt om predikers die een scherpe neus hebben voor

predikers moeten een scherpe neus hebben voor wat er speelt in de tijd en bij hun hoorders

wat zich afspeelt in de onderstromen van de tijd en de geesten van de hoorders. Soms hebben hoorders het gevoel, dat hun vragen niet aan de orde komen in de preek. Dat kan wel eens te maken hebben met de vraag of de predikant hun vragen wel echt kent. De hoorders leven in een samenleving die sterk verandert. En in een cultuur waarin de hemel is verdwenen. Wat betekent in die context dat zij geloven in God? Wat betekent het horen van Zijn Woord daarin? Wij zijn vandaag heel gevoelig voor het lijden dat zo sterk op ons af kan komen, dichtbij in de persoonlijke sfeer maar ook wereldbreed en massaal. Dat roept vragen op over het kwaad in de wereld en over het eindoordeel, waar we vaak niet meer zo stellig over durven te zijn. Bedoelt de Bijbel werkelijk wat wij er altijd in beluisterden? Vraagt God ons dat te geloven in de levenswerkelijkheid van vandaag?

Met dit soort vragen zijn ingrijpende dingen aan de orde, die verder gaan dan de vraag, hoe we de boodschap verstaanbaar kunnen vertolken in veranderende tijden. Heel makkelijk schuiven we door naar een accentuering die bepaald wordt door de huidige beleving van de werkelijkheid. Of nog verder, naar een vervorming van de boodschap vanuit die beleving, terwijl juist omgekeerd de beleving gecorrigeerd zou moeten worden vanuit de boodschap.

prediking en leven moeten sterk op elkaar betrokken worden

Ds. De Leede geeft aan het eind van zijn verhaal enkele voorbeelden van preken waarin boodschap en leefwereld op elkaar betrokken worden. In Ruth zou het gaan om het vinden van rust, bij Zacheüs om het vervreemd-zijn van zijn bestemming. De vraag rijst dan of dit niet wat al te vlak is en meer gaat om algemeen menselijke behoeften dan om de diepgang van de ontmoeting met de levende God en de vreugde die dat in het leven brengt.

Preken voor het leven

Prediking en leven moeten sterk op elkaar betrokken worden, vindt De Leede. Wat we in ons leven tegenkomen en meemaken roept vragen op en daarmee gaan we naar de Schrift. En als het goed is geeft de uitleg van de Bijbel ons weer een juist zicht op onze levensvragen. Het leven is gecompliceerd en de preek moet dan ook niet altijd volgens bepaalde patronen worden opgezet. Dan dreigt ze de relatie met het leven kwijt te raken.

Het hoeft niet altijd te gaan over de verzoening of over de rechtvaardiging van de goddeloze. Als je in elke preek de driedeling ellende - verlossing - dankbaarheid aan de orde wilt stellen, wordt dat een raster dat je over de Schrift heen legt en waarmee je de uitleg onbedoeld in een keurslijf dringt. Dat brengt een zekere systematisering mee, waardoor we de Schriften de mogelijkheden ontnemen voor zichzelf te spreken. Dan kunnen zij niet inspelen op het leven van nu in een cultuur van na de Verlichting.

Hetzelfde vindt De Leede van de opvatting dat de prediking altijd Christus-prediking moet zijn. Dat leidt volgens hem vaak tot gewrongen preken. Maar zwaarder weegt de vraag of het in het geloofsleven altijd om Christus moet gaan. Is dat wel bijbels? Moet het in onze spiritualiteit en dus ook in de prediking niet om Góð gaan? Om God en om Wie en hoe Hij is? Dan hebben we het over de drie-enige God, Schepper, Verzoener en Verlosser. Die God openbaarde zich in Jezus Christus. In ons geloof moeten wij Jezus niet apart zien van God. Dan wordt God zelf eigenlijk een verre abstracte grootheid en komt Jezus voor Hem in de plaats op de voorgrond en dat is onbijbels.

En verder: het gaat in het geloven niet alleen om de vergeving van de zonde. Als gelovigen mogen we ons leven ook zien als een bestaan dat God heeft geschapen en dat onder zijn voorzienige leiding staat. Een bestaan ook waarin de Geest vruchten van het geloof doet rijpen, we steeds meer geheiligd worden voor het dienen van God, in het perspectief van een toekomst waar Hij heen werkt.

De prediking moet het werk van de drie-enige God tot zijn recht laten komen en daarom *trinitarisch-christocentrisch* zijn.

Dit pleidooi voor een trinitarisch-christocentrische prediking lijkt me zeer terecht. Maar wat betreft de andere opmerkingen die hij maakt, ben ik bang, dat bij ds. De Leede in de concrete uitwerking de aandacht voor het leven overheersend gaat worden. En dat elementaire bijbelse noties - die inderdaad niet als een raster over de Schrift gelegd moeten worden - dan niet zo tot hun recht komen als ze in een gereformeerde prediking verdienen.

'Ze luisteren met hun ogen en denken met hun hart'

Vandaag beleven de mensen de dingen anders dan vroegere generaties, zowel buiten de kerk als binnen de kerk. Zij luisteren met hun ogen en denken met hun hart, schrijft ds. P.L.R. van der Spoel in een ander hoofdstuk van *Om de*

de prediking moet trinitarisch-christocentrisch zijn

verstaanbaarheid. Daarom moet de bijbelse boodschap echt anders worden overgedragen. Je moet je hoorders niet met een serie argumenten overtuigen van de waarheid, maar hen laten zien dat de boodschap grote betekenis

heeft voor hun leven, relevant is. Hen erbij betrekken en erin meenemen. Het is niet zo dat argumenten er niet meer toe doen. Er wordt zeker wel nagedacht. Maar verstand en gevoel zijn tegenwoordig nauw met elkaar verbonden. Wat je wilt overdragen moet dan ook helder, betrokken en beeldend gebracht worden. Dan dringt het door en kan men er iets

'ze luisteren met hun ogen en ze denken met hun hart'

mee in eigen leven. Iets heeft betekenis voor je, is relevant, als het de hoorder raakt, iets in hem losmaakt. Relevantie beleef je in de eerste plaats op het niveau van het hart, het gevoel: gaat er een snaar trillen door wat hier gezegd wordt? Dat is de weg waarlangs bij de mensen van vandaag een boodschap landt.

Voor dat landen kan verder het gesprek in kleinere kring veel betekenen, zegt mevrouw N. Dijkstra-Algra in haar bijdrage aan het boek. In de kleinschaligheid daarvan vinden de deelnemers ruimte om zichzelf te zijn, ruimte voor hun vragen ook en voor uitwisseling van ervaringen. En de gesprekken zijn vaak gericht op de praktijk van alledag. 'Als deze gesprekken openhartig, welwillend en zorgzaam zijn, is er veel verbondenheid mogelijk en kunnen grote verschillen tussen individuen toch een plaats hebben binnen de gemeenschap.'

Al met al: veel om over door te denken wanneer de vraag ons bezig houdt hoe we door onze preken en onze opvoeding en onderwijs de blijde boodschap van de Bijbel zo kunnen doorgeven dat zij warmte en licht brengt in het bestaan van de oudere en de jongere mens van deze tijd.

KERNREDACTIE:

Drs. G.J. van Middelkoop,
Prof. Dr B. Kamphuis

OVERIGE REDACTIELEDEN:

Dr. E.A. de Boer, Drs A.L. Th. de Bruijne,
Drs. I.D. Haarsma, Prof. Dr. G. Kwakkel,
Drs. B. Luiten, Drs K. de Vries, J. Westert.

MEDEWERKERS:

J.J.D. Baas, Drs E. Brink, J.M. de Jong,
Drs. A.S. van der Lugt, Dr J. Smelik,
Drs. H. Veldman

BLADMANAGEMENT:

Mevrouw M.T. Kremer
Scholma Druk bv, Postbus 7
9780 AA Bedum, tel. 050 3653552

Alle stukken voor de redactie bij voorkeur per
E-mail: reformatie@scholma.nl, ingeval per
post via bovengenoemde postbus.

Uitgever: Print Media.bv, Bedum
Technische realisatie:
Scholma Druk bv, Bedum

ADMINISTRATIE EN ADVERTENTIES:

Scholma Druk, postbus 7,
9780 AA Bedum.
Telefoon: 050 - 3013636.
Fax: 050 - 3012732
(o.v.v. Reformatie).
E-mail: reformatie@scholma.nl
Aanlevering advertenties in overleg.
ING Bank: 66.30.92.620

ABONNEMENTSPRIJZEN:

€ 49,50 per jaar
studenten € 19,50;
buitenland € 109,00
- abonnementsjaar loopt van
1 januari t/m 31 december

- opzegging van het abonnement dient 1
maand voor aanvang van het nieuwe abon-
nementsjaar schriftelijk of per e-mail te
geschieden (voor 1 december)
Losse nummers € 1,50 (incl. Porto).

De Reformatie is op Daisy cd-rom
verkrijgbaar bij de Chr. Blinden-
bibliotheek voor blinden en slecht-
zienden. Tel. (0341) 565477.

ADVERTENTIES:

Prijs: € 0,45 per mm.
Contracttarief op aanvraag.

Zonder schriftelijke toestemming van de uit-
gever is het niet toegestaan artikelen uit dit
blad over te nemen.

ISSN 0165-5191

“Ik zie, ik zie...”,

Daniël 2

Opzien tegen

De wereld is vol van machten en krachten. Vooral degenen die over leven en dood beslissen boezemen vrees in. Je houdt je wel gedeisd ten opzichte van tirannen en sterke groepen. Op je werk heb je goed in de gaten wie de touwtjes in handen heeft. Het leven zit vol strijd. Nebukadnezar van Babel is zo'n machthebber zonder weerga. Hij heeft een droom gehad en zijn raadslieden moeten die niet alleen verklaren; ze moeten er ook maar achter zien te komen wat hij gedroomd heeft. En als hun dat niet lukt ziet het er slecht voor hen uit. Ze moeten maar voor hun leven vrezen.

Dode lijn

De koning vraagt het onmogelijke. Zijn geleerden hebben geen contact met de goden. Hoe zouden ze dan weten wat de koning 's nachts heeft gedroomd. Dromen komen van de goden. Daar kan geen mens bij komen. Gewone sterfelijke mensen hebben geen verbinding met de godenwereld. Wat een eerlijke en tegelijk rampzalige erkenning. De heidense geleerden zijn uitsluitend horizontaal bezig, al beweren ze wel wat anders. Door de eis van de koning wordt hun machteloze afgoderij helder. Voor die onwetendheid worden ze gestraft. De zwaarden worden al gewet.

Verbinding

Maar als Daniël hoort van de dreiging, roept hij zijn vrienden op verbinding met de HERE te zoeken. Smeek Hem om barmhartigheid zodat al de geleerden - daar horen zij ook bij - gespaard blijven. De Judese mannen zoeken de levende God. Ze vragen om Gods hart voor hun collega's en voor zichzelf. Daniël is wel bijzonder bevoorrecht. In 1:17 lezen we dat hij inzicht had in allerlei gezichten en dromen, een geschenk van God. Maar ze werken niet met de automatische piloot: vraag de HERE om een barmhartig hart. In verbinding met de God van hemel en aarde staan is een groot voorrecht, pure genade. Maak er veel gebruik van.

Hoe kijk je

Geloven bepaalt je manier van kijken. Hoe hebben onze voorouders gehuiverd voor Hitler. Wat een macht had Napoleon over Europa. Nero

en andere keizers waren berucht om hun haat tegen christenen. Hoe kijken we op tegen machten in de wereld van vandaag: de beurzen en andere financiële krachten; de medische wereld; groepen voetbalsupporters in kennelijke staat; de chef die vrij willekeurig kan optreden. Dan volgt in Daniël 2 een verhaal in een verhaal. De profeet heeft inzicht gekregen in de droom van de koning: een machtig beeld van goud, zilver, koper... enz. Nebukadnezar was natuurlijk het gouden hoofd. Aardse machthebbers maken diepe indruk. Het was een angstaanjagende droom. Immers het beeld gaat ondersteboven. Koningen houden geen stand. Ook de koning van Babel moet eraan geloven. Kijk goed wat er echt gebeurt. Verkijk je niet op uiterlijk vertoon. Kniel niet voor tijdelijke machthebbers.

Verhoudingen

In de Bijbel zijn de verhoudingen wel meer zoek: Noach is niet goed wijs toen hij die boot op het droge bouwt. David kan natuurlijk nooit zo'n machtige Goliath aan. Een Man aan een kruis kan toch nooit een hele mensheid redden. Maar zo gaat het wel: God maakt een steen los op een berghelling. Jezus heeft een onooglijk begin: een miskend prinsje geboren in een stal bij Betlehem. De steen begint te rollen en raakt uiteindelijk het beeld waar de koning van had gedroomd. Het beeld gaat om en de steen vermorzelt het goud, het zilver, het koper, het ijzer en het leem. De machtige rijken worden als kaf dat wegwaait op de wind. Tot poeder vermorzeld. Intussen vervult de rollende steen de aarde: Jezus Christus heeft alle macht in hemel en op aarde. Aan Gods Koninkrijk is de heerlijkheid en de macht tot in alle eeuwigheid. Wie gelooft ziet alles in de goede proporties. Zoekt dagelijks de verbinding met de hemel: daar regeert uw Middelaar. Hij staat boven alle machten en machthebbers van de aarde. Dat geeft rust en vertrouwen.

Ds. A.J. Mol is predikant van de Gereformeerde Kerk te Enschede-Noord

A.J. Mol ■

Sabbatical

wandelen met God

Over een sabbatical year, een sabbatsjaar kun je tegenwoordig zowel in het bedrijfsleven als in het wetenschappelijk bedrijf (universiteiten) veel horen. Zowel ouderen als jongeren krijgen het voor elkaar een bepaalde periode hun dagelijkse bezigheden te laten voor wat ze zijn en andere dingen doen.

Een andere studie, een reis en vul maar in. Wanneer het zover komt, wordt vaak wel bedacht dat het in dienst zal moeten staan van het vervolg, later.

Jammer voor mensen die daar niet aan toekomen. Ze kunnen het zich niet permitteren, financieel gezien. Je zult maar een eigen bedrijf hebben. Dan blijft het bij dromen en wellicht af te toe een vlaag van jaloezie.

O. W. Bouwsma ■

Het is biddag voor gewas en arbeid geweest de afgelopen week. Overal zijn samenkomsten geweest, waarin God werd gebeden om zijn zegen voor het komende seizoen. Voor werk en werkgelegenheid in een stagnerende economie, waarin ontslagen vallen en soms maar heel moeizaam een nieuwe baan kan worden gevonden. Mensen met handicaps en WAO-ers zijn aan God opgedragen. Ons hele materiële leven, met al zijn ups en al zijn downs. Dat daar goede aandacht voor is in een bijzondere samenkomst is heel waardevol: alles is gelegen aan Gods liefde en zegen! Om vanuit vertrouwen op de Heer te leven is mooi, maar kan ook moeilijk zijn. Velen weten daar van uit hun eigen ervaringen over mee te spreken. Laten we daar niet goedkoop over doen.

In Leviticus 25 ontmoet je nota bene ons sabbatical year. Het is God zelf die zijn volk instructies geeft om elk 7e jaar het land rust te gunnen: een sabbatsjaar voor God! Zoals elke week uitliep op de zevende dag om te rusten en de bevrijding te vieren, zo stelt God dat ook in bij een cyclus van 7 jaren. En dáárop volgt dan nog eens een veelvoud daarvan: 7 x 7 jaar (het 49e jaar was weer een sabbatsjaar) + het jubeljaar als 50e jaar: kroon op Gods bevrijdende daden. Alles komt weer terug in de oude verhoudingen: een geweldige sanering van de economie, van de verhoudingen, ook op economisch terrein. En dat alles beginnend - heel veelzeggend - op Grote Verzoendag! De dag waarop zelfs de verhouding tot God weer gesaneerd werd en er een nieuwe start gemaakt kon gaan worden.

Daar sta je toch wel even van te kijken! Wij hebben het dan wel over een sabbatsjaar in de huidige wereld om tot rust te komen, maar moet je zien, hoe de Here daarin van oude tijden af heeft voorzien!

Dat mogen we prachtig vinden.

Aan de andere kant: neem maar gerust aan dat dat ook een geweldige aanslag heeft betekent op het gelovig en vertrouwend uithoudingsvermogen van zijn volk. Het is er niet van gekomen, kun je vermoeden. In 2 Kron. 36:21 lees je tenminste dat het land zijn sabbatsjaren vergoed zal krijgen!

God zet wel de rem op het 'steeds meer' dat mensen eigen is in dat jaar van verplichte en wettelijk voorgeschreven rust. Nee, het was geen vrije keus. Integendeel: een voorschrift in Israël, want "Ik ben de HERE, uw God (vs.17) en vergeet niet dat Ik de Eigenaar ben en blijf en jullie maar vreemdelingen die bij Mij te gast zijn (vs.23). Die rem is nog steeds nodig.

Een aanslag dus op de wensen van de mensen. Tegelijk een oproep om je toe te wijden aan God (vs.2 en 4: een sabbatsjaar voor de Here). Een jaar van bevrijding van lasten.

Een jaar ook (naast alle dagen van je leven) van vertrouwen op God dat Hij, wat Hij toezegde, waar zou maken. Dat ook kon: Hij had er genoeg van laten zien tijdens de reis door de woestijn (denk aan het manna).

Een gave van God die tegelijk een opgave was. Dat kom je vaker tegen in de Bijbel.

Mooi dus. Maar ook: ga het maar eens doen, er uitvoering aan geven! Hoe zal dat gaan met je gezin, je vee? Kan het allemaal wel uit? Moest

er van te voren niet dubbel zo hard geploeterd worden om al die reserves op te bouwen om dat jaar te overleven? Heer... vraagt u niet teveel? Wees in geen ding bezorgd is al zo moeilijk en dan nog zo'n jaar... God zegt slechts:

Ik ben de HEER: geef Mij je hart, je leven... Het is niet goed mogelijk dat voorschrift zomaar op onze samenleving toe te passen. Er zijn zoveel meer ingewikkeldheden bij gekomen. Maar een dag als biddag is ook een dag van bezinning als het gaat om je eigen geld en goed.

Hoe bevrijd leven wij? Dit keer dan eens van de materiele kant bekeken?

God geeft bevrijding, belijden wij. Aan zijn zorg vertrouwen we ons toe (als het ons goed gaat, een beetje cynisch gezegd). Van Hem zijn we afhankelijk (al is dat praktisch gezien wel wat lastig om te belijden als je elke dag weer je natje en je droogje bijna als vanzelfsprekend voor je hebt liggen). Hoe gaat dat als 'de kwade dagen komen'?

Toch: God bevrijd van de rush om het meer, leert ons de vrede van het genoeg.

Maar ik vraag: Heeft dat ook kracht van spreken wat betreft het feit dat de rijken steeds rijker en de armen steeds armer worden?

Heeft het te maken met het feit van het kwijtschelden van de schulden van derde wereld landen?

Wat te zeggen van en te doen aan de toestanden soms in de bio-industrie en de behandeling van dieren?

Moeten we er wat mee als het gaat om de uitbuiting van kinderen en andere werkers in de derde wereld landen?

Moet je die bevrijding ook niet concreet maken door ook daar veel aandacht voor te hebben als teken van het Koninkrijk dat komt en waar de echte sabbatsrust wenkt (Hebr. 4)?

Het begon op grote verzoendag en het stond allemaal in het kader van het dienen van God: een sabbatsjaar voor de Here, de grote Eigenaar van het land (vs. 23), ja van de hele wereld (Ps. 24). Biddag voor gewas en arbeid strekt zich niet uit tot onze allerindividueelste behoeften, waarin God zal moeten voorzien. Gebed heeft altijd ook de wereld op het netvlies van Gods kinderen, als het goed is. En het is nog altijd: bid en werk (en ook: hou ondertussen je ogen open om te zien wat God doet).

Ds. O.W. Bouwsma is predikant van de Gereformeerde Kerk te Gouda

PERSBERICHT

Studiedag TU Kampen (Broederweg): 'Vrijgemaakt-gereformeerd: 1945 en vervolgens' – 17 maart 2005

De vrijgemaakt-gereformeerde kerkgeschiedenis is een interessant veld van studie. In de voorbije vijf jaar is er door een zestal studenten aan de TU Kampen-Broederweg onderzoek gedaan naar diverse **thema's uit de geschiedenis van de 'vrijgemaakte' kerken sinds 1945**. Voor de presentatie van hun onderzoek is een studiedag belegd op D.V. **donderdag 17 maart 2005**.

De volgende onderwerpen komen aan de orde:

- De '**doorbraak**-gedachte' en de reactie daarop (Gertjan van Harten, Blija)
- Het ontstaan van de **verzorgingsstaat** en het verzet daartegen 1945-1965 (Bastiaan van der Wal, Oosterwolde Fr.)
- Kunstenaar en prediker: visies op **literatuur, film e.a.** 1945-1960 (Frits Geerds, Gouda)

- De '**zaak-Kralingen**' en de beroering daarover in de kerken (Ferdinand Bijzet, Emmen)
- Beoordeling van de theologie van **Karl Barth** in 'vrijgemaakte kring' 1945-1961 (René Barkema, Amersfoort)
- Visie en adviezen over **opvoeding** 1945-1990: 'in het verbond ontvangen en geboren' (Gerrit Heek, Mijdrecht)

Aan de studiedag levert ook Egbert Terpstra, student aan de RU Groningen een bijdrage. Zijn afstudeerproject gaat over de kerkvisie van K. Schilder in de jaren 1944-1952 en de discussies met P. Jongeling e.a. over de consequenties daarvan voor samenwerkingsvragen.

Elk van de afgestudeerden zal in een lezing verslag doen van zijn project. Co-referenten (o.a. prof.dr. R. Kuiper, dr. Hans Werkman, dr. R.E. van der Woude) geven hun reactie. Daarna is er gelegenheid tot plenaire discussie.

Het programma van de dag ziet er globaal als volgt uit:

- 9.00 tot 9.30 u. ontvangst
- 9.30 u. opening door de studieleider prof.dr. M. te Velde
- 9.45 tot 12.45 u. eerste ronde van presentaties, co-referenten en discussie
- 12.45 tot 13.15 u. lunch
- 13.30 tot 16.30 u. tweede ronde van presentatie, co-referenten en discussie
- 16.30 u. afsluiting

De studiedag wordt gehouden in het gebouw van de Theologische Universiteit, Broederweg 15 in Kampen. De kosten voor deelname (incl. verzorgde lunch, koffie/thee en receptie) bedragen 25 euro, voor studenten 10 euro.

Aanmelding per e-mail op het adres tbuinsma@tukampen.nl of per post aan het adres van de Theologische Universiteit, Postbus 5026, 8260 GA Kampen.

Rijksbijdrage voor Kampen? (2)

Al geruime tijd staat de bekostiging van de Theologische Universiteit in Kampen onder druk. In opdracht van de GS Zuidhorn 2002 heeft het curatorium (bestuur) van de universiteit zich diepgaand bezonnen op de vraag naar mogelijke financiële overheidssteun voor de TU. Het resultaat daarvan is verwoord in het rapport van het curatorium aan de komende GS Amersfoort 2005. In twee artikelen ontvangt u een samenvatting van de studie van het curatorium. In deze tweede bijdrage komen de principes rond bekostiging en het advies aan de generale synode aan de orde.

P.T. Pel ■

Principes rond bekostiging TU

Uit het historisch overzicht blijkt dat de vraag naar (mede-)bekostiging van de kerk door de overheid door de eeuwen heen sterk uiteenlopend is beantwoord: van financiële bevoordeling door de overheid van 'de enige ware kerk' tot totale onthouding van staatssteun aan welk kerkgenootschap ook maar.

Schriftgegevens die m.b.t. het vraagstuk van de financiële overheidssteun naar voren (kunnen) worden gebracht, zijn o.a.:

* Ezra: de geschiedenis van de herbouw van de tempel in Jeruzalem, bekostigd uit de koninklijke schatkist van koning Kores.

* 1 Kor. 9: 13-14: Weet gij niet, dat zij die in het heilighdom de dienst verrichten, van het heilighdom eten, en zij die het altaar bedienen, hun deel ontvangen van het altaar? Zo heeft de Here ook voor de verkondigers van het evangelie de regel gesteld, dat zij van het evangelie leven.

* Gal. 6: 6: En hij die onderricht wordt in het woord, dele van alle goed mede aan wie dat onderricht geeft.

* 2 Tim. 2: 2 waar Paulus schrijft aan Timoteüs: wat u van mij gehoord hebt onder vele getuigen, vertrouw dat toe aan vertrouwde mensen die bekwaam zullen zijn om ook anderen te onderwijzen.

Uit deze en andere Schriftgegevens volgt niet zomaar een gebod in de ene of de andere richting. Het perspectief in 1 Kor. 9 en Galaten 6 is niet gericht op de overheid, maar op de verhouding verkondiger-hoorder. Paulus benadrukt dat hij recht heeft op levensonderhoud van degenen aan wie hij zijn boodschap brengt, in plaats van als prediker ook nog voor zijn eigen levenson-

derhoud te moeten zorgen. Hij schrijft: wie een wijngaard plant, mag daarvan eten. Wie dienst doet in het leger, betaalt niet zijn eigen soldij. Wie een kudde weidt, mag genieten van de opbrengst daarvan. Paulus voegt er overigens aan toe in 1 Kor. 9:12 en 15 dat hij zelf hiervan géén gebruik heeft gemaakt *'om geen hindernis voor het Evangelie van Christus op te werpen'*. Hij weet zich op andere wijze te redden. Ook 2 Tim. 2:2 handelt niet direct over de financiële kant. Het gaat hier primair over de opdracht aan Timoteüs om andere predikers en onderwijzers te zoeken. In het vervolg komt dan de parallel met 1 Kor. 9 weer terug: Timoteüs moet zich als prediker geen zorgen maken over zijn levensonderhoud.

De taak van kerk en overheid is op dit vlak niet zomaar uit de Schrift af te leiden. Dat is ook begrijpelijk omdat noch een theologische opleiding noch een kerkverband noch een verhouding kerk-staat, zoals wij die vandaag kennen, in de bijbelse tijd voorhanden was. Vanuit de Schrift is dan ook geen gebod of verbod van overheidssteun aan te wijzen.

Ook art. 18 Kerkorde bevat geen dergelijk gebod of verbod. Sinds de GS Groningen-Zuid 1978 luidt art. 18 KO: de kerken onderhouden een theologische hogeschool voor de opleiding tot de dienst des Woords. De wijze waarop de onderhouding c.q. instandhouding door de kerken plaats vindt, is daarmee echter niet eenduidig bepaald. Ook als de kerken bij hun onderhouding van de TU naar art. 18 KO gebruik maken van middelen die de overheid beschikbaar stelt, zijn het nog steeds de kerken die de TU onderhouden. De KO kende vóór 1978 zelfs helemaal geen bepaling in de huidige vorm. Het oude art. XVIII Kerkenordening uit 1905/1933 handelde

nog over het 'doctorenambt' en bepaalde: *'Het ambt der doctoren of professoren in de theologie is, de Heilige Schrifture uit te leggen, en de zuivere leer tegen de ketterijen en dolingen voor te staan'.*

Verder valt te wijzen op art. 36 NGB, dat van de overheid zegt: *'Haar taak is niet alleen zorg te dragen voor de openbare orde en daarover te waken, maar ook de heilige dienst van de kerk te beschermen, en te bevorderen dat het Koninkrijk van Jezus Christus komt en het Woord van het evangelie overal gepredikt wordt, zodat God door ieder geëerd en gediend wordt, zoals Hij in zijn Woord gebiedt'.* Hier klinkt (zelfs in de verkorte versie zonder de bekende '21 woorden') een positief geformuleerde opdracht door. Over de concrete betekenis van art. 36 NGB wordt echter, mede in het licht van de huidige scheiding tussen kerk en staat, uiteenlopend gedacht.

Het bovenstaande brengt mee dat we ons zelf als kerken kritisch dienen te bevragen naar de steekhoudendheid van onze opstelling en niet te snel het huidige uitgangspunt van 'geen rijksbijdrage, maar financiële bekostiging door de kerken' als ijkpunt dienen te hanteren. Dit geldt des te meer omdat wij als kerken en als kerkleden ook nu al zonder bezwaar van financiële overheidsregelingen en/of andere financiële inkomsten, direct of indirect, ten behoeve van de TU gebruik maken. Een paar voorbeelden:

- * legaten worden in Kampen in dank aanvaard, terwijl deze niet van de kerken als zodanig afkomstig zijn;
- * 'sponsoring' door het bedrijfsleven van bijv. aio-plaatsen levert geen probleem op. Sterker: de GS Leeuwarden noemde het zelfs billijk om aio's (assistenten in opleiding) aan te stellen met rijkssteun;
- * studenten aan de TU maken nu zonder probleem gebruik van studiefinanciering, terwijl dit in het verleden werd afgewezen;
- * wij aanvaarden, sterker: verlangen, in ruimere zin bekostiging door de overheid van scholen voor bijzonder onderwijs, die toch ten principale zijn opgericht vanuit de doopbelofte om de kinderen aldaar te doen onderwijzen in de christelijke leer.

Met name de aanvaardbaarheid van sponsoring, rijkssteun t.b.v. aio's en studiefinanciering voor studenten aan de TU, doet de vraag rijzen waarom geen financiële ondersteuning aan diezelfde overheid wordt gevraagd voor de opleiding zelf? Ook de samenwerking met de TU Apeldoorn is om deze reden nooit ter discussie geweest.

Per saldo lijken maar twee criteria doorslaggevend te moeten zijn:

1. de onafhankelijkheid van de TU als kerkelijke instelling c.q. de vrijwaring van ongewenste overheidsinvloed dient gewaarborgd te zijn; en
2. de band met de kerken dient in stand te blijven.

Dit zijn in feite twee kanten van dezelfde medaille.

Vrijwaring van ongewenste overheidsinvloed

De leuze 'een vrije kerk in een vrije staat' is nog steeds actueel. Kerk en staat hebben ieder hun onderscheiden taak en ambt. Scheiding van kerk en staat betekent echter niet dat beiden niet over en weer met elkaar te maken hebben. Kerk en staat bevinden zich op hetzelfde grondgebied en komen elkaar dus tegen. De regeling van het 'grensverkeer' is daarbij niet in alle tijden hetzelfde.

In het verleden is de afwijzing van overheidssteun soms verdedigd vanuit het gezichtspunt van de overheid. A.J. Verbrugh heeft o.a. verdedigd dat voor de overheid geen taak is weggelegd om financiële steun te verlenen aan kerkelijke ambtsopleidingen. Zelfs als men dit standpunt zou delen, blijft echter de vraag hoe men zich als kerkelijke opleiding zal opstellen in de huidige situatie, waarin de overheid al jarenlang zonder bezwaar zelf wel bereid is tot financiële steun. Twee tegenstrijdige conclusies zijn mogelijk:

- a. De overheid *zou* idealiter geen enkele kerkelijke opleiding financiële steun moeten verlenen en de Gereformeerde Kerken moeten dus ook geen overheidssteun aanvaarden.
- b. De overheid *zou* idealiter geen enkele kerkelijke opleiding financiële steun moeten verlenen, maar zolang de overheid dat wel doet, zouden ook de Gereformeerde Kerken die steun kunnen aanvaarden. Je zou zelfs kunnen zeggen dat de Gereformeerde Kerken zo uit de publieke middelen terug krijgen wat haar leden zelf als burgers aan de overheid hebben voldaan.

Vanuit kerkelijk perspectief zijn er, toegespitst op de theologische ambtsopleiding, verschillende houdingen mogelijk tegenover de staat:

- a. volledige afzondering door de kerk van de staat: géén 'aanwijzing' c.q. erkenning door de overheid van de opleiding, geen financiële overheidssteun; dit is de keuze voor het eigen, zelf bekostigde seminarie;
- b. wel erkenning door de overheid van de opleiding met de daaraan van overheidswege verbonden rechten en plichten, maar geen enkele financiële overheidssteun; dit is de huidige situatie als 'aangewezen instelling' met toezicht op de kwaliteit door de overheid;
- c. wel erkenning door de overheid van de opleiding met de daaraan van overheidswege verbonden rechten en plichten en gehele of gedeeltelijke financiële overheidssteun.

Van geen van deze benaderingen kan vanuit kerkelijk perspectief gesteld worden dat deze principieel op grond van de Schrift verwerpelijk zijn. Cruciaal is telkens de vrijheid die de overheid aan de kerk laat c.q. welke eisen de overheid aan

erkenning dan wel aan financiële steunverlening verbindt. Welnu, in de huidige situatie gelden er wettelijk geen andere eisen voor een 'aangewezen instelling' met rijksbijdrage als voor een 'aangewezen instelling' zonder rijksbijdrage. De kwaliteitseisen die de overheid stelt, zijn gekoppeld aan de 'aanwijzing' c.q. erkenning van de instelling en niet aan de verlening van een rijksbijdrage. Mocht dit op enig moment veranderen, dan staat het natuurlijk vrij om alsnog resp. weer af te zien van financiële overheidssteun.

De band met de kerken

De band van de TU met de kerken blijft uiteraard van levensbelang. De vraag is of die band gevaar loopt als een bepaalde vorm van financiële overheidssteun zou worden aanvaard. Het is nuttig om hierbij te kijken naar de verschillende taken die Kampen vervult:

- a. de opleiding tot predikant (voor studenten met het doel predikant te worden in één van de Gereformeerde Kerken);
- b. de 'permanente' opleiding van predikanten (na- en bijscholing, etc.);
- c. de opleiding tot theoloog (voor studenten die geen predikant willen of kunnen worden);
- d. wetenschappelijk onderzoek;
- e. dienstverlening aan de kerken.

Uiteraard is de (permanente) opleiding tot predikant de 'kernactiviteit' van de TU: dat is al 150 jaar haar wezenlijke bestaansreden: de opleiding tot de dienst des Woords. Tegelijk is het een feit dat de verschillende activiteiten onderling met elkaar zijn vervlochten en dat onderwijs en onderzoek elkaar over en weer versterken. Er is één instituut dat zowel wetenschappelijk onderwijs aanbiedt als wetenschappelijk onderzoek doet. Er is ook één begroting en één financiële jaarrekening voor alle activiteiten. Kort gezegd: je kunt de TU niet zomaar opdelen in zelfstandige onderdelen, in een 'kerkelijke opleiding' en de rest.

Voorstel curatorium

Het curatorium stelt daarom aan de generale synode voor om voor de hele TU bij de overheid een aanvraag in te dienen voor een jaarlijkse rijksbijdrage van 50% van de begroting van de TU.

Belangrijke overweging hierbij is dat er voor de kerken zo een duidelijk herkenbare en tastbare financiële band met de TU over blijft. De kerken onderhouden naar art. 18 KO de Theologische Universiteit deels met behulp van een bijdrage van de overheid en deels uit eigen portemonnee. Er is geen reden voor het doembeeld dan wel - afhankelijk van de visie - de illusie dat de kerkelijke bijdragen (quota) voor de TU zouden komen te vervallen.

Daarnaast spelen ook andere punten een rol: de taken die specifiek zijn gericht op de opleiding tot theoloog/niet-predikant en op wetenschappe-

lijk onderzoek (o.a. door AIO's) kunnen uit een jaarlijkse rijksbijdrage van maximaal 50% van de TU-begroting worden bekostigd. Zo mogelijk kunnen er meer onderzoeksactiviteiten en publicaties komen. Tegelijk geldt dat het niet mogelijk is, maar bij een rijksbijdrage van 50% van de TU-begroting ook niet nodig is, om een financiële en verdere tweedeling te maken tussen de onderwijs- en onderzoeksactiviteiten aan de TU.

Het curatorium adviseert dus níet om een rijksbijdrage van 50% aan te vragen uit het motief van het voorkómen van ongewenste c.q. ontoelaatbare overheidsinvloed, maar vanwege het motief om naast overheidssteun ook bewust een financiële band met de kerken levend te houden. Het percentage van 50% is in zekere zin arbitrair.

Aan het voorstel voor een rijksbijdrage is gekoppeld dat de kerken zich verplichten om voor de TU een eigen financiële 'buffer' in stand te houden voor het geval in de toekomst de overheidssteun zou komen te vervallen. Het zou kunnen gebeuren dat de overheid een eventuele rijksbijdrage weer intrekt, omdat de TU volgens de overheid niet langer voldoet aan de overheids-eisen. Het zou ook kunnen dat de kerken zelf de rijksbijdrage niet langer willen aannemen vanwege ongewenste of ontoelaatbare overheids-eisen, bijv. aan de toelating van studenten aan de TU dan wel aan de kerkelijke binding van de TU.

Voor dergelijke gevallen dient een financiële buffer beschikbaar te zijn voor een overgangsperiode waarin de kerken de financiële verplichtingen weer volledig zelf gaan dragen. Dit is een praktische eis die bij elke vorm van aanvaarding van financiële overheidssteun geldt en waarvoor de GS Zuidhorn ook de aandacht heeft gevraagd.

Diegenen die denken dat met overheidssteun de kerkelijke bijdrage voor Kampen direct fors naar beneden kan, vergissen zich. Door de bezuinigingen van synodewege is sprake van een structureel tekort en de bodem van de reserves is in zicht. Ook bij het aanvragen van overheidssteun blijft het adagium 'voor de kerk, door de kerk' nog volop actueel. De band met de kerken kon momenteel wel eens meer bedreigd worden vanuit de kerken zelf dan door het aanvaarden van een bijdrage van overheidswege. Immers, overheidssteun of niet, het komt aan op de betrokkenheid van de kerken. Betrokkenheid die zich vertaalt in belangstelling en in offervaardigheid (1 Kron. 29: 9). Voor beide is en blijft er alle ruimte.

Mr. P.T. Pel is advocaat. Hij is lid van het curatorium van de Theologische Universiteit.

Noot: In de bijdragen van vorige en deze week over een mogelijke rijksbijdrage voor de TU is uitgegaan van het rapport van het curatorium aan de GS Amersfoort. Na afsluiting van de kopij van deze artikelen is een minderheidsrapport verschenen m.b.t. de overheidsfinanciering. Beide rapporten zijn terug te vinden op www.gkv.nl onder de rapporten van Deputaat-curatoren Theologische Universiteit.

Van rechtzinnig tot vrijzinnig (I)

De start van het gereformeerd theologisch onderwijs aan de academie van Franeker in de 16de eeuw

Hoe heeft het kunnen gebeuren dat de gereformeerde theologie in Nederland en met haar ook de gereformeerde kerk zich ontwikkelden van rechtzinnig tot vrijzinnig? Heeft de kerk haar confessionele instrumenten misschien niet goed gehanteerd? Of is de theologie zich zozeer gaan emanciperen van haar oorspronkelijke taak dat ze van 'dienares' uitgroeide tot 'heerseres'?

H. Veldman ■

In enkele artikelen willen we een bondige schets geven van het onderwijs aan de theologische faculteiten van de Noord-Nederlandse hogescholen in Franeker en Groningen in de eeuwen na hun oprichting tot de 19de eeuw. We trachten zicht te krijgen op de visies van de hoogleraren en daarbij letten we speciaal op de krachten in het spanningsveld tussen de gereformeerde orthodoxie en het (opkomend) rationalisme van de Verlichting.

Hoe werd er gereageerd op de opkomst van nieuwe denkbeelden in het onderricht van de academische docenten? Blijkt er continuïteit te bestaan of evengoed discontinuïteit in het waarden van nieuw theologisch en wijsgerig gedachtegoed? En dan die intrigerende vraag: in hoeverre rekte men de grenzen van de tolerantie op en werd de kerk een 'speelplaats' voor het vrije denken?

De zorg van de kerk voor de predikantenopleiding

In de hier te schetsen ontwikkelingen speelt naast de universiteit zelf ook de gereformeerde kerk een belangrijke rol. Formeel was het zo dat de theologische docenten alle lid waren van de gereformeerde kerk. En de kerken stelden - al sinds de synode van Dordrecht 1578 - aan de academische opleidingen duidelijke eisen van de confessionele betrouwbaarheid van haar dienaars, zonder meer van hen die theologie doceerden. Aan de theologische faculteit van Franeker waren in de dagen van de Synode van Dordrecht alleen docenten verbonden die 'contraremonstrant' waren; evenzo in Groningen. De toelating tot het ambt van predikant lag in handen van de kerkelijke classes, met deze aantekening dat de Groningse faculteit het recht had om het 'preparatorie examen' af te nemen (voor onderzoek naar de zuivere leer), waarna de kandidaat zich bij een classis kon melden om zich beroepbaar

te laten stellen.¹ Daarna volgde het 'peremptoire examen', met bij goed gevolg de feitelijke toelating tot het ambt. Friesland kende slechts één examen, dat van de classis. Wel was het gewenst dat de kandidaat een getuigenis had van de universiteit en van de kerk van Franeker, maar zonder dat lieten de classes ook meer dan één niet zo geletterd persoon toe tot de evangeliebediening.² De Leidse faculteit meende niet te moeten voldoen aan de kerkelijke eis om de formulieren van eenheid te ondertekenen, zij verkoos een door haar zelf opgestelde verklaring.³

Onze schets komt uit bij de eerste decennia van de 19de eeuw, waarbij onze aandacht zich uiteindelijk concentreert op de ideeënwereld van de Groningse theologen die aan Hendrik de Cock en zijn tijdgenoten onderwijs hebben gegeven. Daarmee hopen we enig inzicht te geven in het theologische klimaat dat in het begin van de 19de eeuw in Noord-Nederland dominant was en waarop de *Afscheiding van De Cock c.s. van 1834 mede een reactie was*. Al vrij snel vanaf het midden van de 19de eeuw zien we de vrijzinnige theologie in een sterke universitaire positie, waartegenover de theologiebeoefening van de afgescheiden kerken in Kampen (1854) maar een 'klein duimpje' lijkt. De gereformeerde theologie was zich echter sterk bewust van haar unieke positie in het spanningsveld van rechtzinnigheid en vrijzinnigheid.

Gereformeerde orthodoxie na Calvijn

De reformatische theologie in West-Europa maakt na de dood van Johannes Calvijn (1509-1564) een overgang door naar wat men is gaan noemen de gereformeerde orthodoxie. Dat houdt globaal genomen in dat vooraanstaande theologen, sterker dan tevoren, de reformatische leer tot in finesses systematisch, dus rationeel doordenken. Men gaat steeds meer met ver-

fijnde onderscheidingen werken. Daarbij maakt men graag gebruik van de scholastische denk-methode van de Griekse wijsgeer Aristoteles (384-322 v.C.). Deze scholastiek ontleende aan diens denkmethode 'schoolse' vormen van argumenteren en disputeren. In dat verband kan men denken aan zijn 'leer van de eerste oorzaken'; deze leer wordt vermeld als 'van eminent belang voor het verstaan van de gereformeerde scholastiek'. Want daarop kan een logisch sluitend systeem worden gebouwd dat rationeel te verdedigen is.⁴ Verder is kenmerkend dat men grote nadruk legt op de autonome rol van rede en logica. Tegelijk heeft men grote belangstelling voor speculatief, metafysisch denken en beziet men de Bijbel veelszins als een verzameling eeuwige waarheden die onveranderlijk zijn en dus een goede basis kunnen vormen voor wijsgerig denken.⁵

De periode van deze in Europa invloedrijke denkwijze loopt van de tweede helft van de 16de eeuw door tot diep in de 17de eeuw en daarin treden als voornaamste representanten op: Theodorus Beza in Genève (1519-1605), Zacharias Ursinus in Heidelberg en Neustadt (1534-1583), Lambertus Danaeus in Leiden en daarna in Frankrijk (1530-1595) en Hieronymus Zanchius in Straatsburg, Heidelberg en Neustadt (1516-1590).

In de geschiedschrijving ziet men deze tijd (na Calvijn) als het begin van de overgang naar het rationalisme. In Nederland stonden - zij het niet geheel onomstreden - ook de voorgangers uit de kringen van de Nadere Reformatie en het gereformeed Piëtisme open voor de scholastieke methode van Aristoteles. De Utrechtse theoloog Gisbertus Voetius (1589-1676) heeft daarin een voortrekkersrol gespeeld.⁶

In het academische Franeker is er - sterker dan Groningen - sprake van scholastiek denken en doceren bij enkele theologische hoogleraren. Omdat het niet eenvoudig is om aan te geven in hoeverre dit alleen de formele kant van het onderwijs betreft, of dat er ook inhoudelijk aan bepaalde geloofsthema's is gesleuteld, is het heel goed denkbaar dat het verzet van sommige gereformeerde theologen tegen de scholastiek samenhangt met hun heldere reformatorische spiritualiteit die geen sterke behoefte heeft aan schoolse denkwijzen. Anders gezegd: het rechtzinnige karakter van de theologie hoeft niet perse gepaard te gaan met ingewikkelde scholastieke methodiek (al zal niemand ontkomen aan enige vormen van schoolse methoden). Er kan evengoed een sterke voorkeur in meespreken voor de orthodoxie als bewijs van verbondenheid met de theologie van de eerste reformatoren. Men wil die theologie als het ware in een wetenschappelijke verpakking zo goed mogelijk bewaren. Maar als het alleen nog op bewaren aankomt, dan wordt de actualiteit een probleem. Het is namelijk een belangwekkende vraag welke kracht de door gereformeerden gehanteerde scholastiek heeft kunnen opbrengen tegen het opkomende rationalisme van Carte-

sus (1596-1650). Zou in die confrontatie niet aan het licht komen dat de scholastiek een wat ouderwetse, goed ingerichte asielpaats was voor de gereformeerde theologie, waarin de rede een nog ondergeschikte plaats innam? Maar wat kon men verwachten als het rationalisme, waarin de rede als autonome kracht optreedt, ongehinderd zijn pijlen richtte op de gereformeerde geloofsleer? Moet men dan concluderen dat de orthodoxie uiteindelijk het rationalisme heeft bevorderd in plaats van geblokkeerd? Of is het pas mis gegaan toen de rede een geheel eigen, autonome weg tot kennis ging vormen voor het geloof? Het lijkt er veel op dat de (middeleeuwse) dienstmaagdhouding van de filosofie tegenover de theologie was verdwenen. En de filosofie nu geëmancipeerd tot een zelfstandige macht.

De eerste eeuw van de Franeker academie: Dordts, scholastisch en Coccejaans

Friesland maakte in maart 1580 de definitieve overgang door van het rooms-katholicisme naar de gereformeerde religie. Dat gebeurde door een besluit van de Friese Landdag; deze droeg aan de Gedeputeerde Staten op 'met allen ijver ende neersticheyt te procederen tot een grondelycke ende Evangelische reformatie, zoewel in zaecken van de waere Religie, als de voorvallende Policie ende tgansche Lantschap voorschreven'. Daartoe moesten alle in de kerk ingesloten dwalingen en misbruiken worden weggewerkt. Voortaan zou de Gereformeerde Kerk de enig wettige zijn.⁷

Bij de stichting van de academie te *Franeker*⁸, in 1585 gerealiseerd door sterke aandrang van de Friese kerken en stadhouder Willem Lodewijk (1560-1620), is deze tweede hogeschool van de vrije Nederlanden in de eerste plaats bedoeld als opleidingsinstituut voor aanstaande predikanten in de gereformeerde kerken. Het werd ook een academische onderwijsinstelling voor rechten en letteren en vanaf 1589 ook voor geneeskunde. Met zeven hoogleraren voor de drie faculteiten begon Franeker zijn academische geschiedenis. De tijden waren nog onzeker, de oorlog tegen Spanje bepaald nog niet gewonnen. De Friese geschiedschrijver P. Winsemius schreef bij de opening van de academie dat 'de woeste Spanjaard nog voor de poort lag'.

De 19de-eeuwse kerkgeschiedschrijver J. Reitsma stelde over de Friese hogeschool: "Dáár werd met de meeste zorg het zuivere geloofssysteem ingescherpt. En de gansche bevolking met den Stadhouder aan het hoofd hield de rechtzinnigheid van hare predikanten voor hun hoogste deugd en voor den roem van Friesland." We laten deze typisch 19de-eeuwse opmerking nu voor wat hij is, maar gaan wel na hoe het hier zat met de rechtzinnigheid. Er traden in 1585 drie theologische hoogleraren aan. Als eerste noemen we **Martinus Lydius**⁹, eerder predikant te Amsterdam en Leeuwarden. Hij doceerde vooral exegese. Hij was de

eerste rector van Franeker, een man met veel belangstelling voor de dogmatische inzichten van de christen-humanist Erasmus (1466/69-1536). Lydius trachtte in de strijd tegen het opkomende Arminianisme een bemiddelende, irenische rol te spelen. Hij leefde 'altijd in vrees om zijn naam als rechtzinnig theoloog te verliezen'.¹⁰ Het beste bewijs daarvoor lijkt te zijn het feit dat Lydius het niet durfde om de door hem geschreven Apologie van Erasmus uit te geven. Verder kon hij het meestal goed vinden met zijn collega Lubbertus. Lydius stierf voordat het grote conflict rond Jacobus Arminius (1560-1609) losbarstte. Zijn nagelaten geschriften zijn niet groot in aantal; een verklaring van de profetieën van Nahum en Maleachi hoort er toe, tevens een toepasselijke uitleg van psalm 124 (waarbij de link gelegd werd met de ondergang van de Spaanse Armada (1588) en de overwinning van Maurits in de slag bij Nieuwpoort, 1600).

Vervolgens vermelden we **Hendricus Antonides Nerdenus**¹¹; hij was docent bijbelse en praktische theologie, en evenals Lydius een man van vredelievende gezindheid. Dit weerhield hem er echter niet van met de Doopsgezinden te polemiseren. De gewoonte om als theologen (studenten inclusief) te disputeren over dogmatische thema's werd bij Nerdenus ook ruim toegepast; bij hem gebeurde dat o.m. over de doop, het avondmaal, zonde en rechtvaardiging, de kerk, de vrije wil en de predestinatie.

De derde en meest prominente docent was **Sibbrandus Lubbertus**¹² die dogmatiek doceerde. Hij stelde zich onverzettelijk op in het conflict met de van Arminianisme verdachte collega Johannes Drusius (1550-1616, Oosterse talen) die ook had geweigerd de formulieren van enigheid te onderschrijven. Lubbertus was erg polemisch van aard: de Doopsgezinden, de

Roomsen, de Socinianen¹³ en de Arminianen zijn meer dan eens door hem op veelal scherpzinnige manier bestreden.

Alle drie theologische hoogleraren worden getekend als overtuigde gereformeerde theologen, die ook hun steentje bijdroegen in de opbouw van het gereformeerd kerkelijk leven in het naburige Groningen na de Reductie van Stad en Lande, 1594.

Lubbertus werd later als adviseur namens Franeker toegevoegd aan de Dordtse Synode van 1618-1619, waar hij ten aanzien van de leer van de verkiezing een infra-lapsaristisch standpunt innam. In zijn onderwijs was hij - naar het oordeel van zijn biograaf Van der Woude - neo-scholastisch bezig en had hoge waardering voor de denkvormen van Aristoteles.

Hij stond temidden van collega's bekend als een voorstander van de handhaving van de tucht tegen hen die aan de academie studeerden.

Meinardus Schotanus¹⁴ werd in 1626 de opvolger van Lubbertus. Hij trad in het bijzonder op als hoogleraar in de praktische godgeleerdheid - hij onderwees studenten in het preken in de landstaal. Het kwam nog te veel voor dat er Latijnse termen en spreuken van de preekstoel neerdaalden op het veelal eenvoudige kerkvolk. Schotanus hanteerde bij zijn lessen in de exegese de reformatorische stelregel dat de Schrift zich zelf dient te verklaren. Hij was afkerig van scholastiek en tevens van confronterende polemiek. Hij wilde liever rechtstreeks uit de Bijbel zijn studenten en ook de gemeenteleden onderwijzen over de ware vroomheid en de christelijke tucht.

Confessioneel gezien kreeg Franeker in de persoon van **Johannes Bogerman**¹⁵ een man van consistente overtuiging in huis en niet wars van polemiek: anti-roomse, anti-dopers en anti-arminiaanse. Deze predikant van Leeuwarden

Sibbrandus Lubbertus

Johannes Bogerman

en oud-voorzitter van de Dordtse Synode (1618/1619) werd hoogleraar in 1633, maar trad pas aan in 1636. Hij overleed een jaar later al, kort voor de officiële presentatie van de Statenbijbel, waarbij hij als vertaler nauw betrokken was. De keus voor hem als hoogleraar te Franeker getuigt van waardering voor de gereformeerde leer.

Intussen was in 1615 - in de vacature-Nerdenus - de in Polen geboren edelman **Johannes Maccovius**¹⁶ in Franeker benoemd, die zijn plaats kreeg naast Lubbertus. Tussen beide docenten ontstond al spoedig spanning op het gebied van de academische tucht: Maccovius ging zich meer dan eens te buiten op door hem zeer gewaardeerde studentenfeesten, waar Franeker een bepaald niet zo beste naam in had. De verschilpunten in theologische visie kwamen aan het licht toen tijdens een van de vele disputen bleek dat Maccovius een supra-lapsaristisch standpunt ten aanzien van de goddelijke uitverkiezing voorstond, met allerlei logicistische consequenties. Een daarvan betrof zijn opvatting van het noodzakelijk zondigen door hen die verworpen waren. De geschillen leken dermate zwaar dat de classis Franeker te maken kreeg met een lijst van vijftig klachten tegen de onrechtzinnigheid van Maccovius. Op de synode van Dordrecht werd de zaak behandeld en werd de Pool vrijgesproken van sociniaanse, heidense, pelagiaanse of andere ketterijen. Kort na de synode van Dordrecht verbrak Maccovius de academische vrede met Lubbertus, ook stond hij op gespannen voet met Franciscus Gomarus te Groningen. Als scholasticus zocht hij naar 'consequentia remota', waarbij alle opvattingen die logischerwijs uit de Heilige Schrift voortvloeiden zijns inziens ook mochten behoren tot Gods Woord. Bij Maccovius komt de 'rede' naar voren, niet als norm, maar 'als instrument om mee te bouwen en een wapen om mee te weren en aan te vallen'. Het geloof vooronderstelt de rede, welke de mens aan het beeld van God heeft te danken. De rede was wel door de zonde verdorven, maar Maccovius ging uit van de wedergeboorte en meende zo te kunnen spreken van de 'ratio illuminata'. Rede en kennis zijn volgens Maccovius een zaak van de wil: 'een mens moet werkelijk de waarheid willen, zal hij tot kennis van de waarheid komen'. De rede moest geïntegreerd zijn in het gehele menszijn.

Naast Maccovius diende vanaf 1622 **Guilielmus Amesius**¹⁷ de Franeker Academie als theoloog; hij was afkomstig uit een Engels puriteins milieu. Als overtuigd contraremonstrant vervulde hij op de Synode van Dordrecht de rol van persoonlijke secretaris van voorzitter Bogerman. Hij was een van de eerste docenten die in Nederland optraden uit de kringen van de Nadere Reformatie. Hij streefde naar een zuivere kerk, persoonlijke vroomheid en een onvoorwaardelijk geloof in de Heilige Schrift. Met zijn collega's Lubbertus en Schotanus

onderhield hij goede relaties, echter niet met Maccovius. Als rector heeft Amesius in 1626 een oratie gehouden, waarvan de titel ontleend was aan de zinspreuk van de academie van Franeker: *Christo et Ecclesiae*; hij vreesde dat deze leus vanwege het losbandige leven van de studenten zou moeten worden gewijzigd in *Bacchus et Bacchantibus*.¹⁸ Amesius was antiaristotelisch ten aanzien van de principes van de (Griekse) wijsbegeerte en logica voor zijn studenten. Theologie was voor hem geen scholastiek, maar een oefening in godzaligheid, 'een leer om Gode te leven'. Toch zat hij met meer dan één teen klem in de scholastiek: hij was namelijk een warm voorstander van het hantieren van scholastieke schema's.¹⁹

Na Amesius trad **Johannes Coccejus**²⁰ op, die van 1636-1650 exegese doceerde in Franeker. Daarna vertrok hij naar Leiden, waar hij strijd met Gisbertus Voetius (Utrecht) voerde, die zich concentreerde op de vraag naar de betekenis van de sabbat in het Nieuwe Verbond. Coccejus staat bekend als de theoloog van het Verbond Gods ('foederaal-theologie'), waarvan hij de heilshistorische progressie door middel van het afschaffen van het werkverbond naar de volle openbaring van het heil in het genadeverbond leerde, met sterke eschatologische tendenties. De Joodse wet was in de ogen van Coccejus niet meer van kracht vanwege het offer van Christus. Voetius hield vast aan het sabbatsgebod dat nu gold voor de zondag. We ontmoeten hier een variant op het kerkhistorische thema rond 'rekkelijken' en 'preciesen'. Zijn grootste ontplooiing kreeg Coccejus in Leiden; hier ook het felste verzet van voetiaanse theologen.

Een korte periode gaf **Herman Witsius**²¹ colleges in Franeker. Met zijn collega's Nicolaus Arnoldi (1618-1680, opvolger van Coccejus en tegenstander van Cartesius), en de jonge Johannes à Marck (1656-1731)²² had hij een goede verstandhouding. Samen werkten ze voor het behoud van de gereformeerde orthodoxie in Franeker. Dit bleek o.m. in de kwestie van de benoeming van Johannes vander Waeyen sr, (1639-1701) als hoogleraar Hebreeuws (later in de theologie) die van de partij der Voetianen overgegaan was naar die van de Coccejanen, waardoor Franeker een Coccejaans bolwerk werd. In het conflict rondom het standpunt van zijn collega H.A. Röell (zie hieronder) inzake de verhouding tussen rede en Schrift koos Van der Waeyen partij voor Röell. Na ondervonden kritiek nam hij enige afstand van deze houding. Het markeert de overgang naar een nieuw tijdperk. Na het vertrek van Witsius naar Utrecht en van à Marck naar Groningen én na het overlijden van Arnoldi in 1680 werd er in Franeker een koerswijziging zichtbaar.

Ontving Friesland voldoende predikanten?
We willen nog even aandacht schenken aan de

vraag wat Franeker betekend heeft voor de onophoudelijke vraag naar nieuwe predikanten in de eigen provincie. In 1585 was immers een van de meest dringende redenen voor de oprichting van de academie in Franeker dat er een groot tekort aan predikanten was. Friesland telde ongeveer 200 gemeenten - sommige met meer dan één predikantsplaats - die ingedeeld waren in vijf, later zes classes. Maar hoe stond het er voor, gelet op de ambtelijke dienst van de predikanten? "Volgens een matige berekening kan men aannemen, dat de Friesche kerk in 1580 slechts een vijftigtal dienaars had. Gansche grietenijen werden door één leeraar bediend."²³

Wanneer we rekenen dat de eerste afgestudeerde omstreeks 1590 aan een gemeente kon worden verbonden, dan zijn de eerste cijfers niet zo bemoedigend. Hoewel in de periode 1590-1600 in Friesland 270 nieuwe predikanten hun intrede deden, en 173 van hen een universitaire opleiding hadden genoten, kwamen er 'slechts' 50 uit Franeker! De volgende tien jaren werd het beter: toen traden er 122 nieuwe predikanten op, 96 hadden gestudeerd aan een universiteit, van hen 50 in Franeker. De beste tijd was die van 1611-1620: er kwamen 110 nieuwe dominees, van wie er 100 universitair geschoold waren en van hen hadden 77 hun opleiding in Franeker genoten.²⁴

Het aantal studenten dat zich van 1585 tot 1620 had ingeschreven voor theologie bedroeg 658; een voorzichtige rekensom - daarin rekening houdend met de aanwezigheid van veel buitenlandse studenten²⁵ die meestal terugkeren naar hun geboorteland - laat zien dat het verschijnsel uitvallers daar ook bekend was. Maar ondanks dat is in de tweede helft van de zeventiende eeuw de vraag naar afgestudeerden uit Franeker stabiel geworden en kan de academie er dan ook goed aan voldoen.

Drs. H. Veldman is kerkhistoricus en woont in Zuidhorn.

1. Aldus een besluit van de Staten van Groningen van 1613, in de aanloop naar de oprichting van de Academie.
2. J. Reitsma, *Honderd jaren uit de Geschiedenis der Hervorming en der Hervormde Kerk in Friesland*, Leeuwarden 1876, 235.
3. O.J. de Jong, *Nederlandse Kerkgeschiedenis*, Nijkerk 1972, 145, 214.
4. Over gereformeerde scholastiek: W.J. van Asselt, P.L. Rouwendal e.a., *Inleiding in de Gereformeerde Scholastiek*. Zoetermeer 1998; het citaat vindt men op p. 43.
5. Van den Brink, A.w., 148.
6. C. Graafland in: *Theologia Reformata* XXX (1987), 4-25; 109-131; 313-340. Vgl. C. Graafland in: J. van Oort c.s., *De onbekende Voetius*. Kampen 1989, 12-31.
7. Dit werd in een 'provisioneel reglement' bepaald bij een bezoek van Prins Willem van Oranje aan Friesland in april 1581; D. Nauta, *De bevoorrechte kerk*, in: J.J. Kalma c.s., *Geschiedenis van Friesland*, Drachten 1968, 388.
8. De geschiedenis van de Academie van Franeker is o.m. beschreven in: G.Th. Jensma e.a. (red.), *Universiteit te Franeker 1585-1611. Bijdragen tot de geschiedenis van de Friese hogeschool*. Leeuwarden 1985.
9. Martinus Lydius (1539-1601); hoogleraar Franeker 1585-1601; over hem: C. van der Woude, *Biografisch Lexicon* (BL), I, 146-148; W.F. Dankbaar in RGG schreef dat Lydius 'versuchte in den kirchlichen Streitigkeiten zu vermitteln'.
10. Knappert, A.w., 152.
11. Hendricus Antonides Nerdenu (1546-1614); soms wordt hem de naam Van der Linden toegevoegd; hoogleraar Franeker 1585-1614; over hem: C. van der Woude, BL I, 206-207; Nerdenu hield zich verre van polemieken, zowel met orthodoxe gereformeerden, als met remonstranten.
12. Sibrandus Lubbertus (1555-1625); hoogleraar Franeker 1585-1625; wetenschappelijke biografie door C. van der Woude (Kampen 1973), die hem tekent als iemand met een 'heftig gepassioneerd karakter'; die zich volledig inzette voor 'de bewaring van het reformatisch erfgoed'; C. van der Woude, BL I, 143-145.
13. Socinianiën zijn volgelingen van Faustus en Lelio Socinus die op rationalistische gronden de Goddelijke Drieëenheid loochenden. Men noemt hen daarom wel Unitariërs.
14. Meinardus Schotanus (1593-1644), hoogleraar Franeker 1626-1632 en 1636-1637; daarna te Utrecht; J. van Sluis, BL V, 454-455.
15. Johannes Bogerman (1576-1637); hoogleraar Franeker 1633/1636-1637; biografie door G.P. van Itterzon (Amsterdam 1980) die ook een lemma schreef in BL II, 73-76; vgl. W. Bergsma, *Calvinismus in Friesland om 1600 am Beispiel der Stadt Sneek*; in: *Archiv für Reformationsgeschichte* 80 (1989), 252-285.
16. Johannes Maccovius (Pools: Makowsky, 1588-1644); hoogleraar Franeker 1616-1644, in 1614 als eerste te Franeker gepromoveerd in de theologie (onder Lubbertus); hij was een zwager van Rembrandt; biografie door Abraham Kuypers jr. (Leiden 1899), die hem baanbreker noemt van de gereformeerde scholastiek in Nederland; verder: G.P. van Itterzon, BL II, 311-313.
17. Guilielmus Amesius [Engels: William Ames] (1576-1633), predikant te Cambridge, te 's-Gravenhage, hoogleraar Franeker 1622; A. de Groot BL I, 27-31. De meest recente biografie is van K.L. Sprunger, *The learned Doctor William Ames. Dutch backgrounds of English and American Puritanism*. Urbana, Chicago, 1972.
18. K.L. Sprunger, *William Ames and the Franeker link to English and American Puritanism*. In: G.Th. Jensma e.s., a.w., 264-274.
19. J. Douma, *Willem Amesius 1576-1976*. In: *De Reformatie*, 52 (1976), 180.
20. Johannes Coccejus (1603-1669), afkomstig uit Bremen; studeerde in Franeker o.m. bij Amesius; hoogleraar Franeker 1636-1650, daarna Leiden; als docent wilde hij orthodox zijn, maar tegelijk modern, aldus W.J. van Asselt in BL IV, 92 en Van Asselt in de biografie van Coccejus.
21. Herman Witsius (1636-1798), hoogleraar Franeker 1675-1680; biografie door J. van Genderen ('s-Gravenhage 1953); J. van Sluis BL IV, 456-458.
22. Over Nicolaus Arnoldi (1618-1680), afkomstig uit Polen, hoogleraar 1651-1680: G.P. van Itterzon, BL, II, 37v; over Johannes A. Marck (1656-1731), hoogleraar 1676-1682, daarna hoogleraar te Groningen en te Leiden: D. Nauta in BL, III, 259-261.
23. Citaat van J. Reitsma, *Honderd jaren*, 204; een uitstekende indruk van de situatie per kerkelijke gemeente in Friesland omstreeks 1600 geeft W. Bergsma, *Tussen Gideonsbende en publieke kerk*, Hilversum/Leeuwarden 1999, 445-531.
24. J.J. Kalma, 's Lands voedsterlingen en de Friese kerk, in: Jensma c.s., *Universiteit te Franeker*, 152.
25. Als voorbeeld noemen we dat in de jaren 1594-1647 in Franeker 34 Zwitserse studenten stonden ingeschreven, R. von den Driesche/U. Gäbler, *Schweizer Theologiestudenten in Franeker 1585-1650*, in: *Zwingliana*, XVII (1989), 48-61. Andere cijfers: tussen 1585 en 1811 waren er 13.430 studenten ingeschreven in Franeker, daarvan kwamen ongeveer 4700 uit het buitenland, circa 35% (meer dan de helft kwam uit Duitsland); H. de Ridder-Symoens, *Buitenlandse studenten aan de Franeker universiteit 1585-1811*, in: Jensma c.s., A.w., 73-89.

The flame of the word

Graag willen we de Gereformeerde Canadese onderwijsmensen (en leerlingen!) feliciteren met “The flame of the word”.

Er zijn nu twee delen verschenen van een onderwijsleerpakket Kerkgeschiedenis voor de hogere leerjaren van het elementaire onderwijs. Het woord “methode” is een veel te beperkt begrip voor zo’n volledig pakket.

Collega H. Veldman (Zuidhorn) heeft indertijd in de Reformatie deel 1 besproken. Graag wil ik aandacht besteden aan deel 2, waarbij deel 1 ook in beeld moet komen. We geven aandacht aan de onderwijsformule, de inhoudskeuze en de onderwijskundige kanten.

J. van der Steeg ■

De formule

De schrijvers geven aan dat kerkgeschiedenis belangrijk is, maar dat je er bij leerlingen grote weerzin voor kunt wekken als het een opsomming van feiten is.

Het is wel vaak op een droge manier gegeven. Er is op die manier ook geen aansluiting bij de belevingswereld van kinderen.

Kerkgeschiedenis is uit de gratie geraakt.

Een aantal jaren geleden vatten zij het plan op om de indertijd voor het Nederlandse gereformeerde onderwijs ontwikkelde pakket: Het *Spoor van de kerk* te vertalen in het Engels. De formule daarin sprak hen aan: zet verhalen uit heden en verleden op een spannende manier middenin het eigen bestaan van de leerlingen. Maar Canada is Nederland niet. Ook kerkhistorisch niet. Dus al gauw werd vertalen ombouwen, en eigenlijk opnieuw ontwerpen.

(Kerk)geschiedenis raakt je niet als er feiten meegedeeld worden, als er “behandeld” wordt.

Ga uit van verhalen die de leerling raken, waarin hij iets van zichzelf herkennen kan.

Dan raak je de diepere lagen in de leerling.

Dan gaat het leven, ontstaat er motivatie en blijvende belangstelling.

Inhoudskeuze

Elk hoofdstuk begint met zo’n pakkend verhaal.

Daarna volgt er een stuk tekst, waarin geprobeerd wordt heldere begrippen aan te brengen, en verbindingen met het heden te leggen.

Dat is het basismateriaal. Er moet nog veel meer gebeuren, maar daarover straks.

Het zijn stuk voor stuk echt pakkende verhalen.

Een aanpak op deze manier houdt ook in dat je bewust niet alles wilt “behandelen” (als dat al zou kunnen).

Er is gekozen voor een concentrische opbouw. In deel 1 worden hoofdmomenten uit de kerkgeschiedenis (waaronder ook zending) neergezet als het gebinte voor verder te ontwikkelen historische besef.

Begonnen wordt met het nu van de leerling.

Dan komen o.a. aan de orde: de kerk in de verdrukking; het evangelie komt naar Ierland; kerstening van de lage landen; kerk en klooster; Luther; Calvin; Knox; de Brès; contra-reformatie; moderne zending.

Deel 2 volgt ook de chronologische opzet, met uitbreiding en verdieping:

Het visioen van Petrus; zending in Zuid Afrika; Caesar of Christus; Arius/Athanasius; belijdenissen van een arme dief (Augustinus); Islam; Paus of Keizer; kruistochten; Waldenzen; Wiclif; Calvin.

Dit lijkt mij voorlopig een zeer gelukkige keuze.

Men moet daarbij wel bedenken dat de delen 2b en 3 gepland zijn voor de komende jaren.

Onderwijskundige aspecten

Met een boek op de (school)bank kom je tegenwoordig niet zo ver meer: “Piet, jij hebt de leesbeurt; ho, Karelte gaat verder”, werkt niet meer. Heeft trouwens nooit echt gewerkt. Neen, het prachtig uitgevoerde leerlingenboek van *The Flame of The Word* is basismateriaal.

De docent creëert een onderwijsleersituatie waarbinnen doceren en beurt-lezen wel *kunnen* voorkomen, maar dan alleen als gepast moment in het totaalpakket.

En het totaal pakket is niet mis!

De auteurs hebben zich inzichten uit de onderwijswetenschappen eigen gemaakt.

Ze kunnen ze helder verwoorden naar de docentgebruiker. En ze gebruiken de onderwijskundige kennis om een breed scala aan didactische werkvormen te integreren in de docentenhandleiding.

Je kunt onderwijsvisies ongeveer in drie soorten indelen:

De opvatting dat leren plaatsvindt¹

- via strak gestuurde instructie; (doceren, laten oefenen e.d.)
- door gedeelde sturing; (zelf uitvoeren, verhalend onderwijzen, e.d.)
- via losse externe sturing (vooral praktijk als uitgangspunt)

De auteurs staan in de tweede opvatting, met ruim gebruik daarbij elementen uit de andere opvattingen. Zij noemen hun aanpak dan ook "narratief".

Het onderwijsleerpakket is een middel om als docent samen met je groep uit te vinden hoe je het beste de doelen bereikt. Met veel extra materiaal en extra werkvormen. Er wordt o.a. ruim gebruik gemaakt van samenwerkend leren, van geleid zelfontdekken en van zelfstandig werken. Je kunt een hoofdstuk op vele manieren aanpakken. Je kunt alle adviezen opvolgen. Je kunt een keuze maken en een eigen mix maken. Ik ben ronduit enthousiast over het gehele pakket.

Het heeft een prima onderwijskundig skelet, waardoor het multifunctioneel wordt. Het is ook mogelijk het pakket te gebruiken voor oudere leeftijdsgroepen.

Ik zou (en dat is niet bedoeld als kritiek) met de auteurs wel verder willen praten over hun opvatting over "maakwerk". Zelfstandig werken wordt (als je niet erg uitkijkt) al snel "invulwerk". Hoe voorkom je dat ook op langere termijn?

En ik zou wel willen weten hoe zij bij het vak kerkgeschiedenis aankijken tegen (geordend) internetgebruik.

Het hoeft geen betoog dat voor een beperkt aantal leerlingen dit soort uitgaven een forse investering is! Vandaar dat er diverse sponsors zijn.

J. van der Steeg

N.a.v.: "The Flame of the Word", Deel 2a.

Auteurs: Christine Farenhorst, Apko Nap en Pieter Torenvliet.

ISBN 1-895815-41-X.

Bestellingen en inlichtingen: William of Orange Christian School

e-mail: admin@WofO.org

J. van der Steeg is onderwijskundige. Hij was o.a. adjunct-directeur aan de Guido de Brès te Amersfoort.

Hij is met H. Veldman medeauteur van Het spoor van de kerk

1. Onderwijskunde, Verloop/Lowyck, blz 250, Groningen 2003.

Haren (Gn) - beroepen: ds. S.W. de Boer te Enschede-West.

Broek op Langedijk - beroepen: ds. M.O. ten Brink te Lutten.

Harderwijk - beroepen: ds. L.E. Leefink te Nijmegen.

Amersfoort-Emiclaer en 't Harde - bedankt voor beroep: J.B. Wilmink te Axel

PERSBERICHT

Kerkdienst vanuit de Gereformeerde Kerk in Voorburg op Radio 747 AM

D.V. zondag 13 maart 2005, 17.02 uur

Op D.V. 13 maart wordt via de radio een kerkdienst uitgezonden van de Gereformeerde Kerk in Voorburg. Ds. Rinze Ijbema spreekt over het thema: "Ben ik mijn broeders hoeder?". De samenzang wordt begeleid door organist Frits W. Zwart en er is een muzikale bijdrage door Alice J. Gort-Switink op de blokfluit.

Na afloop van de uitzending is er gelegenheid om met leden van de gemeente in Voorburg na te praten via 035-6727373. Op dit nummer is de tekst van de preek verkrijgbaar, of bij Stichting Zendtijd voor Kerken, Postbus 94, 1200 AB Hilversum. Op dit adres zijn ook geluidscassettes en CD's te bestellen. Voor meer info, zie www.zvk.nl.

Lijst van primi-afgevaardigden naar de Generale Synode 2005

Groningen

Ds. J.M.A. Groeneveld
Emmalaan 32
9781 EB Bedum
050 010456
groeneveld@gkv-bedum.nl

Ds. H. Pathuis
T.P. Oosterhoffstraat 16
9883 PJ Oldehove
0594 591382
h.pathuis@solcon.nl

Oud. J. Boersma
Van Houtenstraat 8
9801 KJ Zuidhorn
0594 03338
jenfboersma@hetnet.nl

Oud. G. Zwarteveen
Gorterlaan 12
9721 ZE Groningen
050 5266812
gzwarteveen@zonnet.nl

Friesland

Ds. J. van Benthem
Martena 4
9202 KB Drachten
0512 518343
hbenthem@tiscali.nl

Ds. J.J. Verwey
Jentsjemar 2
8939 CL Leeuwarden
058 2890356
jjverwey@hetnet.nl

A. Dijkstra
Waterlelie 149
9297 AZ Drachten
0512 545757
a.dijkstra01@chello.nl

G. Hup
Groningerstraatweg 192
8921 TX Leeuwarden
058-2667069
gerhard.hup@wxs.nl

Drenthe

ds. L. Sollie
Rietzoom 3
7943 MH Meppel
0522 240455
lsollie@home.nl

ds. T. Wendt
Peter van Anrooystraat 11
9402 TR Assen
0592 405577
t.wendt@home.nl

Oud. P.S. Balogh
Brinkkampen 17
9417 TC Spier
0593 567143
p.balogh@hetnet.nl

Oud. A. van Hoffen
Veenkamperweg 34
7822 GT Emmen
0591 644582
avhoffen@castel.nl

Overijssel

ds. S.W. de Boer
Sientje van Houtenlaan 31
7545 PE Enschede
053 4361878
swdeboer@home.nl

ds. H.J. Siegers
Waterhoen 10
7731 LK Ommen
0529 454779 (werk),
0529 456282 (privé)
hjsiegers@wanadoo.nl

Oud. L. Buchner
Blanckvoortallee 22
7773 AT Hardenberg
0523 231563
l.buchner@zonnet.nl

Oud. Joh. Knol
Weerninklanden 45
7542 SB Enschede
053 4762872
joh.knol@hetnet.nl

Gelderland

Ds. L.W. de Graaff
Achterstraat 7
8051 GA Hattem
038 4440425
LWdeGraaff@hetnet.nl

Ds. L.E. Leeftink,
de Gildekamp 11-49,
6545 LG Nijmegen
024 3790340
leeftink@plant.nl

Oud. W.J.G. Basoski
Koolzaadakker 3
8091 ML Wezep
038 3761412
w.basoski@chello.nl

Oud. P.F. van de Groep
Oranjelaan 10
3851 RK Ermelo
0341 550354
pfvdgroep@wxs.nl

Utrecht

Ds. C. van den Berg
Liendertseweg 59
3814 PJ Amersfoort
033 4724112
c.vandenberg@hetnet.nl

Ds. J.J. Schreuder
Broerswetering 33
3752 AL Spakenburg
033 2990922
jjschreuder@hetnet.nl

Oud. A.Joh. Kisjes
Velduil 30
3752 SC Bunschoten
033 2983439
ajohkisjes@hetnet.nl

Oud. J.A. Schelling
Verdijkstraat 49
3752 WH Spakenburg
033 2982826
j.a.schelling@xs4all.nl

Holland-Noord

Ds. T. Dijkema
Fivelingo 20
2716 BE Zoetermeer
079 3229426
t.dijkema@hccnet.nl

Ds. P. Niemeijer
Boterzwin 2132,
1788 WB Den Helder
0223 690680
pniemeijer@rdnet.nl

Oud. L. van Doornik
Rokkeveenseweg-Zuid 178
2718 ER Zoetermeer
079 3600274
lvandoornik@hetnet.nl

Oud. J. Voogt
Dr Beguinlaan 18
2272 AJ Voorburg
070 3871183
voogtj@zonnet.nl

Holland-Zuid

Ds. H. van den Berg
Rodenrijseweg 69,
2651 BN Berkel en
Rodenrijs
010 5113050
ds.hvdberg@hetnet.nl

Ds. J. Ophoff
Van Oldebarneveltdaan 79
3332 JG Zwijndrecht,
078 6208989
j.ophoff@hccnet.nl

Oud. J. Hollaar
Lisstraat 5
3202 JG Spijkenisse
0181 627633
jjznholhaar@zonnet.nl

Oud. J. van Winden
Van Maerlantpark 9,
2902 BR Capelle a/d IJssel
010 4515738
j.van.winden@planet.nl

Zeeland / Noord-Brabant / Limburg

Ds. D. Noort
Orionstraat 5
5632 DA Eindhoven
040 2927729
dnoort@gkv.nl

Ds. R.R. Roth
Veldmoeren 25
4824 JT Breda
076 5420408
rrroth@wish.net

Oud. A. Flipse
Haymanstraat 21
4335 CV Middelburg
0118 629102
flipse-a@hetnet.nl

Oud. M. Nieuwlaat
Vrouwkensakker 1
5673 PE Nuenen
040 2839021
m.nieuwlaat@hetnet.nl

Uw opgang naar Jeruzalem

lied van de week

Negentig Gezangen no 51

Gezang 51 uit de bundel Negentig Gezangen is een lied bij het verhaal van Jezus' intocht in Jeruzalem. Vanouds las men dat verhaal op de zondag voor pasen. Het is een verhaal met een grote dubbelheid in zich: het volk dat nu nog 'Hosanna' roept, zal over een paar dagen 'Kruisig Hem' roepen.

Nelleke van Eijnden
Klaas Spijker ■

Ria Borkent tekent in haar lied die dubbelheid. Terwijl de gemeente juichend het refrein zingt, vertolkt de cantorij de weg die Jezus zelf gaat. In de eerste strofe is deze dag nog 'een vlag-en-wimpeldag', we 'vieren de overwinning'. In de tweede strofe blijken die woorden veel te makkelijk en te snel. Borkent noemt de weg die Jezus moet gaan 'het smalle pad' en de mantels die op de grond geworpen werden 'een looper van het leed'. Geen zegetocht om de overwinning te vieren, het is een weg die voert naar overwinning. In de derde strofe leidt deze weg naar 'een week van lijden'. De overwinning blijft dan helemaal buiten beeld.

Een lied als gezang 51 laat goed zien, hoe het verhaal van de intocht kan functioneren op de zondag voor pasen. Nemen we met dit verhaal over het koningschap van Jezus vast een voorproefje op de vreugde van het paasfeest? Juist niet. De feestvreugde van deze 'vlag-en-wimpeldag' is als de feestvreugde op bevrijdingsdag bij een generatie die de oorlog niet heeft meegeemaakt. Het is makkelijk, te oppervlakkig. Het verhaal van de intocht laat zien wat pasen *niet* betekent: pasen is niet het succesverhaal van de volksheld Jezus. Zijn weg is een weg van lijden, waarbij iedereen Hem in de steek laat: het volk, zijn vrienden en uiteindelijk zelfs God. En als Hij dan na drie dagen opstaat, dan staan wij erbij en geloven nauwelijks wat onze ogen zien: *dit* is Gods weg 'die voert naar overwinning.'

Bij Jezus' opgang naar Jeruzalem zingen de mensen uit psalm 118: 'Gezegend zij de grote koning, die komt in 's Heren naam' Het refrein van gezang 51 is daar ook uit genomen. Deze psalm uit het Hallel (psalm 113-118) lag iedereen dan ook voor in de mond in de week voor het joodse paasfeest. Het is een psalm die de lijdende knecht des Heren op het lijf geschreven lijkt te zijn. Op palmpasen zingen we: 'Ontsluit nu voor mijn schreden de poorten der

51 Uw opgang naar Jeruzalem

cantorij*

- 1 Uw opgang naar Jeruzalem verheugt het hart, verhoogt de stem, versiert de straten met een lach, dit is een vlag- en wimpeldag, die viert de overwinning.

allen

Dirk Zwart

cantorij

- 2 Uw intocht in de tempelstad voltrekt zich op het smalle pad; uw weg is maar een mantel breed, het is een looper van het leed die voert naar overwinning.

cantorij

- 3 Gij gaat de week van lijden in, het veulen van een ezelin draagt U met vrede door de poort, zachtmoedig vredelievend Woord, weldadig uw genade.

gerechtigheid' (vers 7) en 'Gezegend zij de grote koning die tot ons komt in 's Heren naam' (vers 9).

Die woorden winnen aan diepgang wanneer we ze na het verhaal van Golgotha en Getsemane opnieuw zingen op de eerste paasdag: 'De Heer heeft mij wel zwaar geslagen, maar niet

verlaten in mijn nood' (vers 6) 'God van mijn heil, u wil ik eren, nu ik uw antwoord heb verstaan' (vers 7)

Naast psalm 118 ligt psalm 24 voor de hand bij de viering van palmpasen. Lied 21 uit de Negentig Gezangen kan goed gebruikt worden als kinderlied. Gezang 42 uit het Liedboek voor de Kerken sluit goed aan bij de Oud-Testamentlezing uit Zacharia 9:9-10.

Melodie

Het lied heeft een eenvoudige melodie en kent slechts één complicatie: de muziek is niet compleet. Alleen voor de refreinen is de muziek afgedrukt. De strofen zijn bedoeld voor cantorij en moeten afzonderlijk aangeschaft worden. Deze cantorijdelen zijn overigens niet moeilijker dan het refrein, ze zijn ook prima door een kindercantorij te zingen.

Gebruik

Dat in gezang 51 sprake is van een rolverdeling tussen cantorij en de rest van de gemeente, heeft een goede reden: zonder deze rolverdeling komt het lied niet tot zijn recht. De strofen worden door het koor gezongen, terwijl de gemeente telkens het refrein zingt. Daarmee wordt het koor de 'verteller' van het verhaal, terwijl de gemeente de rol van 'volk' op zich

neemt, de massa, die nu 'Hosanna' roept, maar over een paar dagen 'Kruisig Hem'. Een rol die ons helaas maar al te goed past. Wij zijn het volk dat Hem met gejuich de stad binnenhaalt, wij zijn het volk dat Hem een paar dagen even zo makkelijk de stad weer uit vloekt. Revius schreef in 1630 al *'t En zijn de Joden niet, Heer Jesu, die U kruisten, noch die verraderlijk u togen voor 't gericht...Ik ben't o Heer, ik ben 't die u dit heb gedaan...'*

Wie hoorbaar wil maken dat het 'Hosanna' weldra weg zal sterven, kan er voor kiezen om het tweede refrein duidelijk zachter te begeleiden dan het eerste. Van het derde refrein zouden we een 'orgelrefrein' kunnen maken: het klinkt nog wel, maar niemand doet meer mee. Op deze manier zou het lied een plaats kunnen krijgen na de preek. Met het wegstervende refrein, staan we goed voorgesorteerd voor het einde van de dienst: vanouds werd aan het eind van de palmpasendienst het begin van het lijdensverhaal gelezen. De dienst die zo vrolijk begon met psalm 118 *'zijn liefde duurt in eeuwigheid'* eindigt in mineur: *'we gaan de week van lijdens in'*.

Nelleke van Eijnsden is lid van de liturgiecommissie in de Koepelkerk Arnhem en adviseert predikanten bij het maken van orden van dienst.

Klaas Spijker is kerkmusicus in Arnhem

VERSCHENEN

Handboek 2005

van de Gereformeerde Kerken in Nederland

Bestel nu:
via de boekhandel of
www.gkvhandboek.nl

€ 10,50